

Alkalmazott Nyelvtudomány

*A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi
Bizottsága Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottságának és
a Pannon Egyetem Magyar és Alkalmazott
Nyelvtudományi Intézetének ERIH PLUS folyóirata*

Impresszum

Kiadó:

Pannon Egyetem, Veszprém, Egyetem u. 10.

Kiadásért felelős személy:

Gelencsér András (rektor)

Főszerkesztő:

Navracsics Judit

Nyomtatott változat: ISSN 1587-1061

Online változat: ISSN 2498-4442

KAPCSOLAT

Simon Ágnes

Pannon Egyetem,
Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar
Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet
N épület

8200 Veszprém, Wartha Vince utca 1.

Tel: (88) 624 000/6238

E-mail: alknyelv@uni-pannon.hu

Szerkesztőbizottság

Alapító főszerkesztő

Lengyel Zsolt

Pannon Egyetem (Magyarország)

Alapító szerkesztőbizottsági elnök

Gósy Mária

Nyelvtudományi Kutatóközpont (Magyarország)

Eötvös Loránd Tudományegyetem (Magyarország)

Főszerkesztő

Navracsics Judit

Pannon Egyetem (Magyarország)

Szerkesztőbizottság elnöke

Károly Krisztina

Eötvös Loránd Tudományegyetem (Magyarország)

Szerkesztőbizottság

Bodó Csanád

Eötvös Loránd Tudományegyetem (Magyarország)

Bülow, Lars

University of Vienna (Ausztria)

Cvikic, Lidija

University of Zagreb (Horvátország)

Csernicskó István

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (Ukrajna)

Pannon Egyetem (Magyarország)

Dér Csilla Ilona

Károli Gáspár Református Egyetem (Magyarország)

Domonkosi Ágnes

Nyelvtudományi Kutatóközpont (Magyarország)

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem (Magyarország)

Farkas Judit

Pécsi Tudományegyetem (Magyarország)

Fenyvesi Anna

Szegedi Tudományegyetem (Magyarország)

Fóris Ágota

Károli Gáspár Református Egyetem (Magyarország)

Gósy Mária

Nyelvtudományi Kutatóközpont (Magyarország)

Eötvös Loránd Tudományegyetem (Magyarország)

Grácz Tekla Etelka

Nyelvtudományi Kutatóközpont (Magyarország)

Heuven, Vincent van

Leiden University (Hollandia)

Nankai University (Kína)

Hunyadi László

Debreceni Egyetem (Magyarország)

Jessner-Schmid, Ulrike

Leopold-Franzens-Universität Innsbruck (Ausztria)

Kees, de Bot

Groningen University (Hollandia)

Pannon Egyetem (Magyarország)

Komlósiné Knipf Erzsébet

Eötvös Loránd Tudományegyetem (Magyarország)

Lanza, Elizabeth

University of Oslo (Norvégia)

Lengyel Zsolt

Pannon Egyetem (Magyarország)

Ludányi Zsófia

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem (Magyarország)

Nyelvtudományi Kutatóközpont (Magyarország)

Markó Alexandra

Eötvös Loránd Tudományegyetem (Magyarország)

Mukminin, Amirul

University of Jambi (Indonézia)

Prószéky Gábor

Nyelvtudományi Kutatóközpont (Magyarország)

Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Magyarország)

Robin Edina

Eötvös Loránd Tudományegyetem (Magyarország)

Sass Bálint

Nyelvtudományi Kutatóközpont (Magyarország)

Schirm Anita

Szegedi Tudományegyetem (Magyarország)

Seidl-Péché Olívia

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Magyarország)

Stavans, Anat

Beit Berl College (Izrael)

Verspoor, Marjolijn

Groningen University (Hollandia)

Pannon Egyetem (Magyarország)

Online változat

Sándor-Varga Csilla

Online szerkesztő

Vígh-Szabó Melinda

Pannon Egyetem (Magyarország)

Olvasószerkesztők

Fábián Gyöngyi

Pannon Egyetem (Magyarország)

Pelczéder Katalin

Pannon Egyetem (Magyarország)

Tartalomjegyzék

XIX. évfolyam

2019/1. szám

Tanulmányok

Anna Ismail – Judit Navracsics: The case of Jasmin

Ákos Gocsál – Svetlana Marusenko – Mónika Galambosné Tiszberger: Listener differences in speaker age estimation

Mária Gósy – Valéria Krepsz: Stem and suffix durations in words of increasing length across the lifespan

Hazim Alkhrisheh – Kees de Bot: The effect of maturity and gender on verbal fluency: in Jordanian University students

Ibtissem Smari – Judit Navracsics: Multilingualism and its impact on identity: Tunisian case study

Kovács László: Márkák, asszociációk és fogyasztás – változások a társadalom átalakulásának tükrében

Könyvszemle

Susan Gal: A nyelv politikája. Nyelvi antropológiai tanulmányok (Csernicskó István)

Ágócs Károly: Hablando en plata – Magyarán szólva. Spanyol-magyar kifejezés-, szólás- és közmondásszótár (Gajdos Zsuzsanna)

Marie Delaney: Special Educational Needs (Lengyel Zsófia)

Lőrincz Gábor – Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs (szerk.): A magyar mint anyanyelv, kisebbségi és idegen nyelv oktatási kérdései és oktatási segédletei. A Variológiai Kutatócsoport 8. nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai (Ludányi Zsófia)

Outi Tánzos, Magdolna Kovács & Ulriikka Puura (Eds.): Multilingual Practices in Finno-Ugric Communities (Márku Anita)

Piotr Romanowski, Małgorzata Jedynak (Eds.): Current Research in Bilingualism and Bilingual Education (Tatiana Szczygłowska)

David Singleton and Larissa Aronin (Eds.): Twelve Lectures on Multilingualism (Csillik Éva)

Konferenciabeszámoló

A nyelv perspektívája az oktatásban. Beszámoló a PeLiKon2018 – I. Oktatásnyelvészeti konferenciáról (Domonkosi Ágnes – Ludányi Zsófia)

Beszámoló a XIII. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferenciáról (Mrázik István)

Susan Gal: A nyelv politikája. Nyelvi antropológiai tanulmányok

(Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, 2018. 352 p.)

Hogyan talákoztam először Susan Gal névvel?

1992 nyarán talákoztam először a Susan Gal névvel. Magyar szakos hallgató voltam az Ungvári Állami Egyetemen. Akkor történt, hogy Kontra Miklós nyelvészeti nyári egyetemet szervezett a debreceni Ady Akadémián belül, körülbelül egy tucat olyan egyetemistának, akik a Magyarországgal szomszédos országokban tanultak nyelvészetet. Pozsonyi, kolozsvári és újvidéki diákok mellett hárman az ungvári egyetemről érkeztünk Debrecenbe.

Sok érdekeset hallottunk a Debrecenben töltött két hét alatt. Olyan nyelvészek tartottak nekünk órákat, mint például Réger Zita, É. Kiss Katalin, Kassai Ilona, Bartha Csilla, vagy éppen Kontra Miklós, és olyan dolgokról hallottunk, melyekről addigi egyetemi tanulmányaink alatt egyáltalán nem.

Nos, úgy rémlik, hogy Susan Gal neve talán Bartha Csilla és/vagy Kontra Miklós előadásában is előkerülhetett, de erre nem mernék megesküdni. Abban azonban biztos vagyok, hogy a képzés végén egy hatalmas pakk (és ezt tessék szó szerint érteni: legalább 8-10 kilónyi) szakirodalmat kaptunk mindannyian ajándékba, amit én annak rendje szerint haza is cipeltem. A sok-sok fénymásolat, különnyomat, folyóirat és könyv között megtalálhatók voltak Labov, Hymes, Gumperz, Fishman, Ferguson vagy Ervin-Tripp magyarul elérhető anyagai (főként a Pap–Szépe szerk., 1975 és a Pléh–Terestyéni szerk., 1979 kötetből) éppúgy, mint például Réger Zita (1990) könyve. Emlékszem, az egyetemi leíró nyelvészeti órák unalmas és száraz anyagai után mennyire izgalmasnak találtam a Debrecenben zsákmányolt olvasmányokat. És megkaptuk persze az akkor még viszonylag friss, *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről* című kötetet is (Kontra szerk., 1991). Arra is emlékszem, hogy amikor belelapoztam a fehér színű kötetbe, első nekifutásra a legnagyobb lelkesedéssel, oldalanként 5-6 ceruzás jegyzetet firkálva a szerencsére eléggé széles margóra, Susan Gal *Kódváltás és öntudat az európai periférián* című írását olvastam el (Gal, 1991).

Bár akkor Kárpátalján még nem volt internet (kicsivel később naponta 4-6 órán keresztül még áram se), ahogy lehetett, elkezdtem utánanézni, mit lehet még magyarul elolvasni Susan Galtól. Legnagyobb sajnálatomra az 1979-ben megjelent alapművét, a burgenlandi magyarok nyelvcserejéről írott könyvét (Gal, 1979), nem lehetett elérni magyarul. S bár ez a kötet máig a nyelvcsere-kutatások egyik alapműve, 30 év elteltével sem olvasható magyarul.

Ez a tény is jelzi, mennyire fontos és hiánypótló a Susan Gal válogatott tanulmányait magyar nyelven összefoglaló kötet, amely – amint azt a szerkesztői előszó megjegyzi – „Susan Gal magyar nyelven megjelenő első tanulmánygyűjteménye, mellyel régi adósságát törleszti a nyelvész szakma” (23. old.). Annak ellenére, hogy ma már jóval több magyar olvas angolul, mint negyedszázaddal korábban, úgy vélem, még mindig lényeges, hogy a

legfontosabb társadalomtudományi és nyelvészeti alpművek magyarul is elérhetőek legyenek. Ez a kötet fontos lépés ebbe az irányba.

A kötet szerkezete

A hosszúra nyúlt személyes bevezető után lássuk, mi van a könyvben! Pontosabban első lépésben azt nézzük meg, mi van a könyv borítóján, ugyanis már ez is rendkívül érdekes nyelvészeti vagy nyelvi antropológiai szempontból.

A kötet szerzője mind az angol, mind pedig a magyar nyelvű előszóban megjegyzi, és az utószó szerzője, Kontra Miklós is kiemeli, hogy a magyar szakma két változatban is ismeri Gál Zsuzsa nevét. Kontra például ezt írja:

Amikor megszületett Debrecenben, Susan Gal neve Gál Zsuzsa volt. A magyar nyelvészek ma is Gál Zsuzsának hívják a világhírű amerikai nyelvészt és antropológust, mert maguk közé tartozónak is vallják, számos kitűnő, magyar vonatkozású kutatása és publikációja, valamint ragyogó magyar nyelvtudása okán. (349. old.)

Maga a kötet szerzője pedig így ír erről az előszóban (15–16. old.; ugyanez angolul: 9. old.):

Apám és nagybátyám, akik Hajdú megyében születtek és nevelkedtek, épphogy csak túléltek két világháborút. Teljesen apolitikusak voltak, ugyanakkor úgy vélték, hogy egy harmadikat – amely féltő volt, az 1956-os forradalommal kirobban – már nem élnének túl. Így kerültem gyermek-menekültként az Egyesült Államokba. Az USA-ban kedvesen bántak velünk, ezért lelkesen reagáltam az amerikanizálódásra gyakorolt implicit nyomásra: Változtasd meg a neved! Beszélj csak angolul! Illeszkedj be! (A Gál elvesztette az ékezetét és 'lány' jelentésű lett, a szokatlan Zsuzsanna pedig túl hosszúnak tűnt egy gyereknek.)

Számomra ez azért érdekes, mert meggyőződésem, hogy az előszóba azért került ez a megjegyzés az ékezetéről és a szerző két alakban ismert nevééről, mert Gál Zsuzsa – ahogyan ugyanebben az előszóban írja – „a kulturális különbségek iránti lelkesedés” (16. old.) alapján jól tudta, hogy a többségében egynyelvű és egykultúrájú magyarországi magyarok számára furcsa és szokatlan lehet az, amiről Márai úgy írt a Halotti beszédben, hogy „*lehull nevedről az ékezet*”. Azoknak a magyaroknak azonban, akik többnyelvű és multikulturális közegben élnek, teljesen természetes, hogy egy embernek több változatban használatos a neve. Aki nem hiszi, nézze meg, hogy milyen névváltozatai vannak egy Kárpátalján élő, magyar nemzetiségű és anyanyelvű ukrán állampolgárnak (1. táblázat), de eszünkbe juthat a szlovákiai magyar nők (egy ideig) kötelező *-ova*-sítása is (lásd pl. Vörös, 2003). Személyes tapasztalatai és kutatásai alapján Gál Zsuzsa jól tudja azt, „hogy Amerikában magyarul beszélni a családon belül egész más dolog, mint Magyarországon magyarul beszélni mindenféle helyzetben”

(335. old.), ezért számára nem gond, hogy ő egyszerre *Susan Gal* és *Gál Zsuzsa*, és mindkét nevével azonosulni tud a megfelelő helyzetekben.

1. táblázat. Kárpátaljai magyarok hivatalos névváltozatai

		Férfi névváltozatai	Női névváltozatok
1.	Személyi igazolvány, 1. oldal (ukrán nyelven)	<i>Боркач Євген Ілліч</i> 'Borkach Yevhen Ilyich' (családnév / utónév / apai név)	<i>Дяромтій Моніка Васи́лівна</i> 'Diarmotiy Monika Vasylivna' (családnév / utónév / apai név)
2.	Személyi igazolvány, 2. oldal (oroszl nyelven)	<i>Боркач Евгений Ільич</i> 'Borkach Yevgeniy Ilyich' (családnév / utónév / apai név)	<i>Дяромтій Моніка Васильевна</i> 'Diarmotiy Monika Vasilyevna' (családnév / utónév / apai név)
3.	Ukrán útlevél: a hivatalos ukrán (cirill betűs) névrroma átírva latin betűkkel	<i>Borkach Yevhen</i>	<i>Diarmotiy Monica</i>
4.	Önazonosításra használt Magyar név	<i>Barkáts Jenő</i>	<i>Gyarmathy Mónica</i>

Maradjunk még kicsit a könyv borítójánál! A könyv főcíme: *A nyelv politikája*, alcíme: *Nyelvi antropológiai tanulmányok*. Valamennyien tudjuk, hogy a nyelvpolitika fogalmát sokféleképpen értelmezhetjük. Az idealisztikus definíciók szerint a nyelvpolitika – és nemcsak a szűk értelemben vett, hanem az olyan tág értelmezésben is, mint amilyenben Gál Zsuzsa használja ezt a fogalmat ebben a kötetben – a társadalmi békét, a konfliktusok elkerülését, a jólét növelését szolgálja (lásd pl. Turi, 1994: 11, Grin, 2003: 30). A realiztikusabb meghatározások azonban arra mutatnak rá, hogy a nyelvpolitika hatékony eszköz lehet a hatalom megszerzésére és megtartására irányuló politikai küzdelemben, és bizony gyakran épp erre a célra használják (lásd pl. Bochmann, 1999: 28–31, Tollefson, 1991).

Minderre azért tértünk ki, mert már a kötet szerzői előszavából egyértelműen kiderül, hogy a tanulmánygyűjtemény egyik központi eleme a nyelv és a hatalom összefüggéseinek, valamint a nyelvi diszkrimináció eszközeinek a feltárása. Az előszóban például azt olvashatjuk, hogy „a nyelvi kontroll – az oktatásban, a tudományosságban, a közéletben és a populáris kultúrában – a hatalom forrása” (17. old.), illetve ezt: „a nyelvpolitika alapvetően vitatható és ráadásul nem nemzeti keretben is vizsgálható lehetne” (18. old.). A szerkesztői előszó is kiemeli, hogy a kötetben „olyan érzékeny tudós elemzéseit olvashatjuk, aki a hatalom természetrajzát kutatja, a hatalomét, mely a nyelv segítségével (is) megnyilvánul” (23. old.).

A kötet alapvetően három nagyobb részre tagolható. Az első rész a bevezetés (9–25. old.). Itt a szerző előszava található (angolul és magyarul), majd Vančo Ildikó, a könyv egyik szerkesztőjének előszava mutatja be röviden, mire számíthat az olvasó a kötetben.

A következő rész maga a lényeg: itt Susan Gal 13 tanulmánya olvasható egymás után, három nagyobb fejezetre tagolva (29–334. old.). Jól mutatja,

mennyire hiánypótló kötetről van szó, hogy a 13 tanulmány közül korábban csupán 3 volt olvasható magyarul. (Nem minden olyan tanulmánya került be azonban a kötetbe a szerzőnek, amely korábban elérhető volt magyar nyelven, lásd Gal, 2001).

A kötetben közölt tanulmányok közül a legrégebbi megjelenési ideje 1978 (vagyis 40 évvel ezelőtt látott napvilágot), a legfrissebb írás pedig 2016-os. Ez azt jelenti, hogy egy négy évtizedes, sikeres alkotói pálya ívét veheti kézbe az olvasó.

A kötet összegző részeként értékelhető a Kontra Miklós által Gál Zsuzsával Nyitrán, az ottani Élőnyelvi Konferencián 2014-ben készített interjú átirata (335–347. old.). Végül Kontra utószava zárja a kötetet (349–351. old.).

Mivel egy jó könyv számos értelmezési lehetőséget kínál, és Gál Zsuzsa / Susan Gal magyar nyelvű tanulmánykötete kétségkívül ilyen könyv – én itt most nem arra teszek kísérletet, hogy részletesen ismertessem, mi van a kötetben. Inkább azt próbálom meg érzékeltetni, hogyan hatnak Gál Zsuzsa írásai egy olyan kutatóra, aki – a szerzőhöz hasonlóan – a nyelvet hús-vér emberek által nagyon-nagyon sok jelentés kifejezésére használt összetett szimbólumrendszerként szemléli. Az alábbiakban a szerzői előszóból és a kötet három nagy fejezetéből emelek ki egy-két idézetet, és bemutatom, milyen lehetséges kapcsolódási pontokat találtam azokkal a kutatási problémákkal, amelyek engem (is) foglalkoztatnak.

Miről szól a kötet?

Az első idézet, amelyet kiemeltem a kötetből, a szerzői előszóból származik:

Mi is tehát pontosan a »nyelv«, amit egyidejűleg tudhat is meg nem is az ember; hogy van az, hogy a kétnyelvűség sosem egyetlen dolog; ki dönti el, hogy mi a társadalmilag hatékony beszéd és mennyire elég azt tudni? (16. old.)

Saját bevallása szerint ezek a kérdések foglalkoztatták Gál Zsuzsát akkor, amikor a kötetben olvasható tanulmányokat írta. Attól tartok, nincs nyelvész a Földön, akit ne érdekelne a válasz ezekre a kérdésekre. Már csak azért is érdemes elolvasni ezt a könyvet, mert Gál Zsuzsa nemcsak megfogalmazta őket, hanem közelebb is visz bennünket ezeknek az alapkérdéseknek a megértéséhez. Nem iskolás, nem szájbarágós válaszokat kapunk azonban, hanem inkább fogódzókat ahhoz, hogy megfogalmazhassuk a saját kutatásainkhoz kapcsolódó saját kérdéseinket, és közelebb jussunk a saját válaszaink megtalálásához.

Nyelvi antropológiai elméletek

A kötet Gál Zsuzsa tanulmányait tartalmazó részének első nagyobb szerkezeti egysége a Nyelvi antropológiai elméletek címet viseli (29–126. old.), és négy írást tartalmaz. Ezekből az írásokból két mondatot emeltem ki csupán.

Az első:

Ha az államhatárok és a nyelvterületek nem esnek egybe – ahogy ez gyakran megesik szerte a világon –, az politikai feszültséggel és a politikai mobilizáció veszélyével jár. (30. old.)

A második: „...a nyelvi vitáknak súlyos politikai következményei lehetnek, ha a terület vagy a politikai szuverenitás forog kockán” (59. old.).

S hogy miért épp ezeket a mondatokat tartottam fontosnak a magam számára? Ezeket a sorokat egy olyan országban írom, ahol a nyelvi kérdéstről, az ukrán és az orosz nyelv egymáshoz való viszonyáról az ország függetlenné válása óta indulatoktól fűtött politikai vita folyik. A nyelvi problémakör az egyik legfontosabb ürügye volt a Krím Oroszország általi megszállásának, illetve a 2014 tavasza óta máig tartó, és 2018 végén újabb incidenssel és a részleges hadiállapot bevezetésével járó kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus kitörésének.

„Az ország keleti részén kirobbant konfliktusnak a nyelvkérdés volt az egyik kiváltó oka” – írta például Sakwa (2016: 220). Drozda (2014) úgy véli, „A mai ukrajnai helyzet példája annak, hogyan válik a nyelvi és kulturális háború előfeltételévé és hivatalos alapjává egy valódi hadjáratnak”.

Osnach (2015) szerint pedig

Bárhonnan nézzük, a jelenlegi orosz–ukrán háború a nyelv miatt kezdődött. Ez vitathatatlan tény. Oroszország épp a nyelvi tényezőt használta fel mint az agresszió okát – azzal magyarázva, hogy meg kell védenie az orosz ajkú polgárokat Ukrajnában.

Az 1991-ben, a Szovjetunió széthullása után függetlenné vált Ukrajnában nem volt és nincs olyan jelentős politikai erő, amely ne használta volna ki a nyelvi kérdés mozgósító erejét. A nyelv mint központi probléma minden választási küzdelemben kiemelt jelentőségű volt, és így lesz ez 2019-ben is, amikor március 31-én elnökválasztást szerveznek, majd (előreláthatólag) október végén parlamenti választásokat is tartanak az országban. A nyelvkérdés súlyát jelzi, hogy a 2019. március 31-i elnökválasztásra készülő regnáló államfő, Petro Porosenko központi választási üzenete a „Hadsereg–Nyelv–Hit” pilléreken nyugszik. „Ukrajna – mi vagyunk. A hadsereg megvédi a földünket. A nyelv megvédelmezi szíveinket. A hit megmenti a lelkeinket” – olvasható a kampányplakátokon (1. ábra).

1. ábra. Petro Porosenko hivatalban lévő államelnök választási plakátja a 2019. március 31-i elnökválasztás első fordulójára

Ám miközben a felszínen úgy tűnik, hogy az ukrán nyelvpolitika fő célja az ukrán politikai nemzet kiépítése, az ukrán nemzettudat megerősítése, a nemzetállam kialakítása, valójában a harc a politikai hatalomért és a gazdasági erőforrásokért folyik az ország két domináns csoportja között, melyek közül az egyik az ukrán, a másik az orosz nyelvet tűzi zászlajára. Nyelv és hatalom kérdése tehát ma is véres konfliktusok és ádáz politikai küzdelmek része, különösen ott, ahol „az államhatárok és a nyelvterületek nem esnek egybe”.

Tanulmányok a nyelvi variáció területén (a Kárpát-medencében)

A második, Tanulmányok a nyelvi variáció területén (a Kárpát-medencében) címet viselő, összesen öt tanulmányt tartalmazó blokkból (129–228. old.) egy ma már klasszikusnak számító töredéket emeltem ki:

...egy kisebbségi nyelv vonzó ereje nő, ha ez a nyelv összeköti beszélőit szimbolikusan vagy gyakorlatilag egy gazdaságilag és politikailag fejlettebb világrésszel. (205–206. old.)

Annak ellenére, hogy ezek a sorok már 1991 óta magyarul is olvashatók, a magyar nemzetpolitika alakítói máig nem tudatosították kellőképpen, hogy Magyarországnak a magyar kisebbségek nyelvmegtartását támogató nyelvpolitikája nem lehet sikeres, ha az nem jár együtt gazdaságpolitikai fejlesztésekkel.

Kontra Miklós írja *A magyar nyelv Horvátországban* (Kontra szerk., 2016) című kötetet lezáró fejezetben 2016-ban:

Ha azt óhajtjuk, netán akarjuk, hogy a drávaszögi magyarok 50 év múlva is magyarul beszéljenek, akkor ennek olyan gazdasági előfeltételei vannak, amelyek lehetővé teszik, hogy a magyarok

magyarul boldogulhassanak Drávaszögben – 50 év múlva is (Kontra, 2016: 207).

A nyelv ugyanis nem függetleníthető azoktól az emberektől, akik használják. A nyelvmegtartást, illetve a kisebbségi magyar közösségek hosszú távú életképességét támogató gazdaságfejlesztési programok kidolgozása és megvalósítása során is figyelembe kell azonban venni, hogy a Magyarországgal szomszédos államokban sem a hétköznapi élet, sem a vállalkozói lét

nem a nemzeti térbe bezárva, hanem transznacionális térben zajlik, ahol a gazdasági ésszerűség és lehetőségek mentén gyorsan megtörténik az új helyzethez való alkalmazkodás (Kovály–Eröss–Tátrai, 2017: 17–18).

Gál Zsuzsa e kötetben közölt tanulmányai (akár a bólyi németekről, akár az erdélyi szászokról van szó) azt igazolják, hogy ez bizony nemcsak a magyar kisebbségekre érvényes megállapítás.

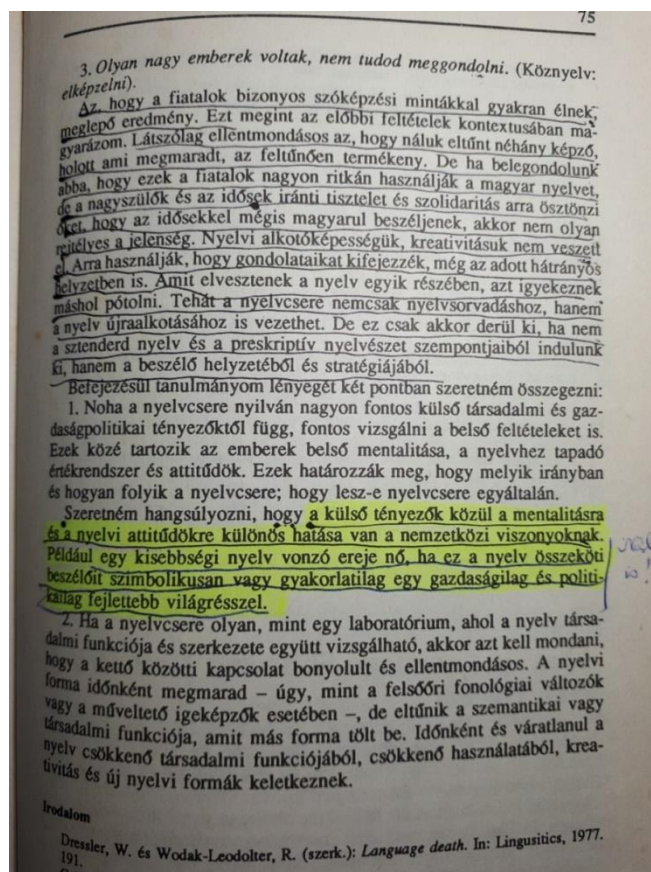
A kötet végén olvasható interjúban Gál Zsuzsa például így foglalja össze röviden a bólyi német közösségnek a kötetben ismertett nyelvcseres-folyamatával ellentétesen ható tendenciát:

...Bólyban (...) nagyon-nagyon csökken az első nyelvnek a továbbadása. Egyre kevesebben beszélnek németül, a fiatalok most már nagyon keveset, de ott van egy erős, ellenkező folyamat is. Mégpedig: járnak Németországba dolgozni az emberek, és ez már megy ilyen földalatti sunyi módon a '70-es évek óta. Autóbusz-vállalkozás van, beülnek tízen vagy tizenötven a kis minibuszba, elviszik őket Stuttgartba, és ott a mérnökök elmennek utcaseprőnek – annak idején, persze, az Európai Unió előtti időszakban ez még nagyon ment. Pénzt keresnek, visszajönnek, és persze akkor jobban tudnak élni Magyarországon. Ehhez nem feltétlenül szükséges a német nyelvtudás, de nem árt, és ezt mindenki tudja. Úgyhogy van ez az ellenkező folyamat is, ami azóta erősebben érvényesül. Német nyelvű óvodába is el lehet menni német tanítónak, turistavezetőnek... Szóval van megélhetési lehetőség a német nyelvvel Magyarországon. (339. old.)

A Romániában, Ukrajnában élő magyar közösségekben ki ne ismerné ennek a folyamatban az analógiáját?

Azt csak mellékesen jegyzem meg, hogy bár a kötet szerkesztői a fejezetből kiemelt idézet forrását jelentő, *Mi a nyelvcseres és hogyan történik?* című tanulmány alatti lábjegyzetben (a 197. oldalon) azt közlik, hogy az a *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben* című konferenciakötet 47–59. oldalán jelent meg először, mégpedig 1992-ben (Kontra szerk., 1992); valójában a tanulmány már a *Regio* című folyóirat 1991-es évfolyamának első számában olvasható volt (Gal, 1991). Bizonyítékul itt van a *Regio* szóban forgó számának címlapja 1991-ből és az adott szám 75. oldala, ahol a ma már klasszikusnak ható idézet is olvasható, és látható az is, hogy sok-sok évvel ezelőtt milyen

buzgalommal jegyzeteltem tele ezt a Gál Zsuzsa tanulmányt (2. ábra). A kiemelésekből, firkálásokból látszik, hogy már körülbelül 25 évvel ezelőtt is kulcsmondatok tartottam e recenzióban is kiemelt sorokat. (Egyébként a Regionak ezt a számát is azon a bizonyos debreceni nyári egyetemen kaptam.)

2. ábra. Gál Zsuzsa Mi a nyelvcseré és hogyan történik? című tanulmányának egy oldala a Regio c. folyóirat 1991. évi 1. számában

A politika szemiotikája

A harmadik, A politika szemiotikája című blokk (231–334. old.) tanulmányainak szövegéből egy hosszabb részletet emeltem ki, amelyek az egynyelvűség és a sztenderdizmus ideológiáját mutatják be:

A szakirodalom a nyelvi nacionalizmus két formáját különbözteti meg. Mindkettő (...) úgy véli, hogy a nyelv a fő jelölője a beszélő egyetlen nemzethez való tartozásának, s mindkettő az államalkotás eszköze volt. (...) A beszélők közötti mély és öntudatlanul gondolt hasonlatosságra úgy tekintenek, mint a társadalmi kohézió bizonyítékára, a közösség valódi kifejeződésének módjára. A közösség ennek következtében jogosan igényli a politikai egységet. A nyelvi nacionalizmus másik változatában (...) az állampolgárokat azért tanítják egyetlen nyelv használatára, hogy ezáltal teremtsék meg a társadalmi kohéziót. Eszerint a közös nyelv hozzásegíti az állam polgárait, hogy egyenrangú,

univerzalizált és absztrakt személyként szerepeljenek a központosított állam részét képező modern nyilvánosság közegében. A részvételnek ez a formája az államnyelv használata révén racionálisnak és önzetlennek tűnik.

Mindkét elgondolás – habár gyakran egymással ellentétet alkotva jelennek meg – arra az előfeltevésre épül, hogy a modern államigazgatásban egyetlen nyelv – versenytárs nélkül – a megfelelő közvetítő eszköz (...). A többnyelvűséget politikailag is veszélyesnek tekintették ebben a keretben, mivel növeli a valószínűségét annak, hogy a beszélők több államhoz is lojálisak legyenek. (...) Az állam és a hatalmon lévő elit a nyelvi standardizáció által kísérelte kikényszeríteni az egynyelvűséget állampolgárai körében (...). (315. old.)

Az idézett részlet arra utal, hogy a politikai elitek nem ritkán olyan helyzetet teremtenek, amelyben az ő nyelvük és saját nyelvváltozatuk a társadalmi érvényesülés egyik legfőbb eszközévé válik, és ezzel egyben a nyelvi diszkrimináció, az emberek közötti egyenlőtlenség forrásává is lesz.

Hogy mennyire aktuálisak az egyébként a Gál Zsuzsa által a dualizmus kori Magyarország nyelvpolitikája kapcsán leírt sorai ma, a 21. században is, jelzi egy idézet a 2018. október 4-én a kijevi parlamentben megszavazott nyelvtörvény (Ukrajna törvénye, 2018) 1. cikkelyéből kiemelt néhány sor. A törvényt ugyan még csak első olvasatban fogadta el a törvényhozás (ami azt jelenti, hogy a szöveghez a végszavazás előtt lehet még módosító indítványokat betérjeszteni, ezért a jogszabály még nem hatályos), de a törvény nyelvideológiai alapja, illetve a jogalkotó szándéka pontosan kirajzolódik az itt olvasható sorokból:

1. Ukrajnában az egyetlen államnyelv (hivatalos nyelv) az ukrán nyelv. (...)
3. Az ukrán államnyelvi státuszának forrása az ukrán nemzet államalkotó önrendelkezése.
4. Az ukrán államnyelvi státusza elvitathatatlan alapja Ukrajna mint egységes állam alkotmányos rendjének. (...)
7. A hivatalos többnyelvűség bevezetésére irányuló kísérletek alkotmányellenesek és olyan cselekedetnek minősülnek, amelyek az ország nyelvi megosztását, az etnikumok közötti ellentét és ellenségeskedés kiélezését, valamint az alkotmányos rend megdöntését célozzák.
8. Az ukrán nyelvvel szemben tanúsított nyilvános tiszteletlenség jogellenes cselekedet, amely azonos elbírálás alá esik az Ukrajna állami szimbólumaival szemben megnyilvánuló tiszteletlenséggel és azok meggyalázásával, és a törvénynek megfelelő büntetést von maga után.

9. Az ukrán nyelv használatának akadályozása és korlátozása, az ukrán nyelv szándékos torzítása a hivatalos dokumentumokban és szövegekben, valamint az ukrán nyelvnek az ukrán nyelvi sztenderdek megsértésével való használata a törvényben meghatározott felelősséget von maga után.

A Gál Zsuzsa által leleplezett „jogegyenlőség” jelenik meg a 2017-ben elfogadott új ukrán oktatási törvény (Ukrajna törvénye, 2017) 7. cikkelye kapcsán kibontakozott vitában állást foglaló ukrán tudósok érvelésében is (a jogszabályról lásd Fedinec–Csernicskó, 20017). A jogász kutatók úgy érvelnek az ukrainai kisebbségek anyanyelvi oktatását visszaszorító, államnyelv-domináns kétnyelvű képzési formává átalakító oktatási törvény mellett, hogy az a kisebbségek érdekét szolgálja és biztosítja számukra a jogegyenlőséget (Markovskiy–Demkiv–Shevczenko, 2018: 91):

Minden olyan intézkedés, amely elősegíti, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó gyerekek jobban elsajátítsák az államnyelvet, nemcsak ahhoz járul hozzá, hogy jobban tudjanak integrálódni az ukrán társadalomba, hanem bővíti azoknak az alkotmányos jogoknak a körét is, amelyekkel reálisan és teljes körűen élni tudnak, például azzal a joggal, hogy szabadon megválaszthatják lakhelyüket az ország területén (Ukrajna Alkotmányának 33. cikke), részt vehetnek az államügyekben, szabadon választhatnak és szabadon megválaszthatók az államhatalmi szervekbe és a helyi önkormányzatokba, felelős tisztségeket tölthetnek be ezekben az állami intézményekben (Ukrajna Alkotmányának 40. cikke), élhetnek a munkához fűződő joggal (Ukrajna Alkotmányának 43. cikke).

A kárpátaljai magyar közösség tagjai azonban úgy vélik, hogy nem a jogok kiterjesztése, hanem a jogok és lehetőségek szűkítése az, ha az állam olyan feltételeket teremt az országban, ahol az oktatáshoz való jog érvényesítése, a munkába állás, a választói jog gyakorlása, de még a lakhely megválasztása is attól függ, beszéli-e valaki az államnyelvet. Mindezek a jogok anyanyelvtől és nyelvtudástól függetlenül minden ukrán állampolgárt megilletnek. Ezeknek a jogoknak a gyakorlását kísérli meg az ukrán nyelv ismeretéhez kötni a 2018. október 4-én első olvasatban megszavazott, az ukrán mint államnyelv védelmét célul kitűző, fentebb idézett nyelvtörvény is (Ukrajna törvénye, 2018).

Összefoglalásul

A fentiekkel azt szerettem volna bemutatni, hogy a Gál Zsuzsa tanulmányait magyar nyelven összefoglaló kötet írásai mennyire aktuálisak ma is, főként itt, a Kárpát-medencében (s nemcsak azért, mert mindegyik tanulmány témája ehhez a tágabb régióhoz kapcsolódik). Nyilvánvaló, hogy számos egyéb idézetet is kiemelhettem volna a kötetből, és számtalan más asszociáció is felmutatására is

lehetőség van. Magát adta volna például a Bartók temetéséről írott elemzés és a mai politikai diskurzus összevetése, vagy éppen a nőkről szóló beszédmodok kapcsán írott tanulmány és a gender téma magyarországi aktuálpolitikai vonatkozásainak felemlegetése. De valamit hagyni kell az olvasóknak is: úgy vélem, nem a recenzens feladata, hogy egy jó könyv minden rétegét szájba rágósan felfedje.

Végül csupán annyit tennék hozzá a fentiekhez, hogy ha valakinek nem hoztam volna meg a kedvét a könyv megvásárlásához és elolvasásához, akkor az az én hibám, és tőlem függetlenül tessék kézbe venni a kötetet! Érdemes, hiszen – ahogyan Kontra fogalmaz az utószóban – Gál Zsuzsa „számos kitűnő, magyar vonatkozású kutatása és publikációja” (349. old.) szerezhető be és olvasható el egyetlen kötetben.

Irodalom

- Bochmann, K.** (1999) A nyelvpolitika elmélete, módszerei és elemzése. In Szépe Gy., Derényi A. (szerk.) *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Budapest: Corvina. 25–69.
- Drozda, A.** (2014) Розрубати мовний вузол. Скільки російськомовних українців готові наполягати на російськомовності своїх дітей і внуків? *Портал мовної політики* November 23, 2014. <http://language-policy.info/2014/11/rozrubaty-movnyj-vuzol-skilky-rosijskomovnyh-ukrajintsiv-hotovi-napolyahaty-na-rosijskomovnosti-svojih-ditej-i-vnukiv/>
- Fedinec Cs. & Csernicskó I.** (2017) A 2017-es ukrajnai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma. *Regio* 25/3. pp. 278–300.
- Gal, S.** (1979) *Language shift: Social determinants of linguistic change in bilingual Austria*. San Francisco: Academic Press.
- Gal, S.** (1991) Mi a nyelvcsere és hogyan történik? *Regio* 2/1. pp. 66–76.
- Gal, S.** (2001) Beszéd és hallgatás között: A nyelv és társadalmi nem kutatásának kérdései. *Replica* 45–46. pp. 163–189.
- Grin, F.** (2003) *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kontra M.** (2016) Összefoglalás helyett. In Kontra M. (szerk.) *A magyar nyelv Horvátországban*. Budapest–Eszék: Gondolat Kiadó – Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet. 205–208.
- Kontra M.** (szerk., 1991) *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*. Budapest: Magyarországi Kutató Intézet.
- Kontra M.** (szerk., 1992) *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Kontra M.** (szerk., 2016) *A magyar nyelv Horvátországban*. Budapest–Eszék: Gondolat Kiadó–Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet.
- Kovály K., Erőss Á. & Tátrai P.** (2017) „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom* 31/2. pp. 3–22.
- Markovskiy, V. Demkiv, R. & Shevczenko, V.** (2018) Ukrajna nyelvpolitikájának alakulása az őshonos népek és nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatása területén. *Regio* 26/3. pp. 69–104.
- Osnach, S.** (2015) Мовна складова гібридної війни. *Портал мовної політики* June 13, 2015. <http://language-policy.info/2015/06/serhij-osnach-movna-skladova-hibrydnoji-vijny/>
- Pap M. & Szépe Gy.** (szerk., 1975) *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Budapest: Gondolat.
- Pléh Cs. & Terestyéni T.** (szerk., 1979) *Beszédaktus, kommunikáció, interakció*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Réger Z.** (1990) *Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció – nyelvi hátrány*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Sakwa, R.** (2016) *Háború a határon. Ukrajna üllő és kalapács között*. Budapest: Európa.

- Tollefson, J. W.** (1991) *Planning Lanuage, Planning Inequality. Language Policy in the Community.* London–New York: Longman.
- Turi, J. G.** (1994) Typology of language legislation. In: T. Skutnabb-Kangas & R. Phillipson (eds.) *Linguistic human rights: Overcoming linguistic discrimination.* Berlin Mouton. 111–119.
- Ukrajna törvénye (2017) Закон України «Про освіту» від 05,09,2017 р. № 2145-VIII.
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Ukrajna törvénye (2018) Проект Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» №5670-д від 09.06.2017.
[http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994_\(2018.1.8.\)](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994_(2018.1.8.))
- Vörös F.** (2003) Adalékok a magyar nevek -ovázásához. In: Hajdú M. & Keszler B. (szerk.) *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára.* Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete–Magyar Nyelvtudományi Társaság. 614–622.

CSEERNICSKÓ ISTVÁN

Pannon Egyetem, Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet
csernicsko.istvan@gmail.com